

А.О.Дружинін¹, І.П.Островський¹, Ю.М.Ховерко¹, В.М.Цмоць², Ю.В.Павловський³,
Н.Т.Павловська³, В.Ю.Поварчук⁴

Вплив опромінення γ -квантами на властивості ниткоподібних кристалів Si-Ge

¹НУ "Львівська політехніка, вул. Котляревського, 1, Львів, 79013
тел. (0322) 721632, e-mail: druzh@polynet.lviv.ua

²Дрогобицький ДПУ імені Івана Франка, Дрогобич

³Інститут ядерної фізики НАН України, Київ

⁴Інститут фізики НАН України, Київ

Вивчено вплив магнетного поля з індукцією до 14 Тл та опромінення γ -квантами (випромінювання ^{60}Co) з дозами до $2,63 \times 10^{17}$ γ -кв/см² на електропровідність НК $\text{Si}_{1-x}\text{Ge}_x$ ($x = 0,03$) з питомим опором $\rho = 0,08 \div 0,025$ Ом $\times$ см в інтервалі температур 4,2 $\div$ 300 К. Встановлено, що опір кристалів слабо змінюється в процесі опромінення, тоді як спостерігаються істотні зміни магнетопору. Показано, що виявлені зміни магнетопору пов'язані з виникненням дефектів у процесі опромінення, які зумовлюють делокалізацією носіїв заряду у домішковій зоні кристалу.

Ключові слова: ниткоподібні кристали, γ -кванти, магнетоопір, кремній-германій.

Стаття постуила до редакції 01.06.2009; прийнята до друку 15.12.2009.

Вступ

Ниткоподібні кристали (НК) твердого розчину Si-Ge широко використовуються для створення сенсорів механічних та теплових величин, дієдатних в екстремальних умовах експлуатації (низькі температури, сильні магнетні поля, тощо) [1,2]. Крім того, твердий розчин Si-Ge володіє підвищеною радіаційною стійкістю в порівнянні з кремнієм [3]. Це відкриває перспективу створення радіаційно стійких сенсорів на основі ниткоподібних кристалів. На сьогодні існує достатньо робіт, присвячених впливу опромінення γ -квантами на монокристалічний кремній та твердий розчин Si-Ge; проте такі дослідження проводились, здебільшого, на високоомних монокристалах [4,5]. На відміну від них дана робота спрямована на дослідження впливу опромінення γ -квантами на властивості легованих ниткоподібних кристалів мікронних розмірів твердих розчинів $\text{Si}_{1-x}\text{Ge}_x$ з концентрацією домішки, яка відповідає області переходу метал-діелектрик (ПМД).

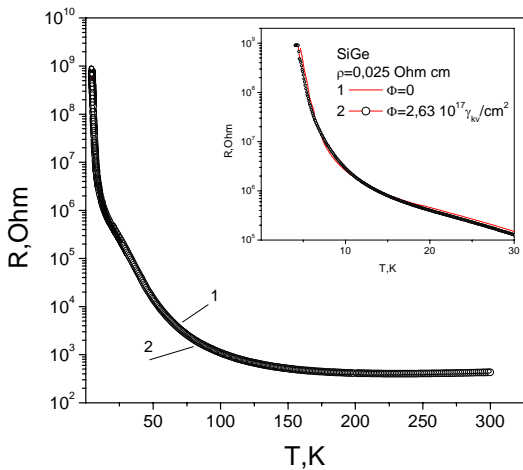
В роботі вивчено вплив магнетного поля з індукцією до 14 Тл та опромінення γ -квантами (випромінювання ^{60}Co) з дозами до $2,63 \times 10^{17}$ γ -кв/см² на електропровідність НК $\text{Si}_{1-x}\text{Ge}_x$ ($x = 0,03$) з питомим опором $\rho = 0,08 \div 0,025$ Ом $\times$ см в інтервалі температур 4,2 $\div$ 300К.

I. Експериментальні результати та їх обговорення

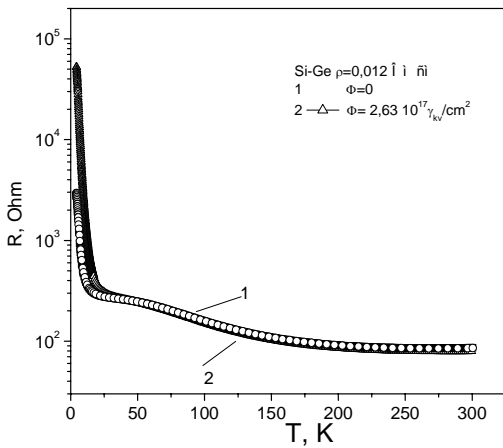
Ниткоподібні кристали Si-Ge вирощували методом хімічних транспортних реакцій в закритій бромідній системі з використанням домішок бору, золота та платини [6]. Температура зони джерела становила 1370К, температура зони кристалізації – 1070 $\div$ 1150К. Склад твердого розчину контролювався за допомогою методу мікрозондового аналізу: вміст Ge в НК становив 3 ат.%. Діаметр НК становив 40-50 мкм. Перевірка типу провідності, здійснена за знаком термо-е.р.с., показала, що всі зразки були р-типу. Досліджували кристали з концентрацією акцепторної домішки, що перекривала діапазон концентрацій як з діелектричного, так і з металевого боку ПМД ($\rho = 0,08 \div 0,025$ Ом $\times$ см).

Вимірювалися температурні залежності (4,2 $\div$ 300 К) опору НК Si-Ge та їх магнетоопір в інтервалі магнетних полів з індукцією 0 $\div$ 14 Тл при температурах 4,2-30 К.

Типові температурні залежності опору вихідних та опромінених γ -квантами з дозою $2,63 \times 10^{17}$ γ -кв/см² НК $\text{Si}_{1-x}\text{Ge}_x$ наведена на рис.1. Результати експериментальних досліджень вказують на те, що температура залежність опору кристалів не значно

а

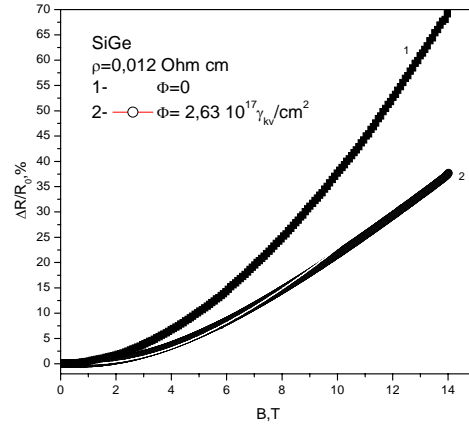

б

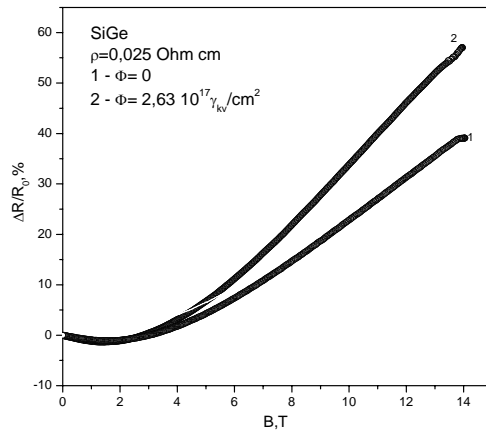
Рис. 1. Температурна залежність опору опроміненних γ -квантами НК $\text{Si}_{1-x}\text{Ge}_x$ ($x = 0,03$) з питомим опором $\rho = 0,025 \text{ Ом}\times\text{см}$ (а) та $\rho = 0,012 \text{ Ом}\times\text{см}$ (б).

змінюється після опромінення. Ця тенденція спостерігається для кристалів з рівнем легування домішкою бору, що відповідає як металевому, так і діелектричному боку ПМД. Виняток становить зразок з концентрацією домішки поблизу переходу метал-діелектрик з $\rho = 0,012 \text{ Ом}\times\text{см}$, у якому після опромінення спостерігалось різке зростання опору за низьких температур (див. рис. 1б).

На основі температурних залежностей опору (рис.1) з врахуванням геометрії НК були побудовані температурні залежності провідності $\sigma = f(1/T)$, з яких пораховані енергії активації стрибкової (ε_3 та ε_2) та домішкової (ε_1) провідності як для вихідних, так і для опромінених кристалів. Під ε_3 та ε_2 ми розуміємо енергії активації стрибків електронів у домішковій зоні між, відповідно, одно- та двократно зайнятими носіями домішковими центрами. Результати оцінок значень енергій активації провідності наведені у таблиці 1. Проведені оцінки показали, що енергії активації незначно відрізняються у вихідних та

Рис. 2. Магнетоопір НК $\text{Si}_{1-x}\text{Ge}_x$ ($x = 0,03$) опроміненого γ -квантами з питомим опором $\rho = 0,012 \text{ Ом}\times\text{см}$ за 4,2 К.

Рис. 3. Магнетоопір НК $\text{Si}_{1-x}\text{Ge}_x$ ($x = 0,03$) опроміненого γ -квантами з питомим опором $\rho = 0,025 \text{ Ом}\times\text{см}$ за 4,2 К.

опромінених кристалах.

Результати дослідження магнетоопору НК $\text{Si}_{1-x}\text{Ge}_x$ ($x = 0,03$) з різним рівнем легування зображені на рис. 2 та рис. 3. З рисунків видно, що характер зміни магнетоопору у зразках, опроміненних γ -квантами, відрізняється в міру віддалення кристалів від ПМД. Так у зразках поблизу ПМД з питомим опором $\rho = 0,08 \div 0,012 \text{ Ом}\times\text{см}$ магнетоопір зменшується після опромінення (див. наприклад, рис. 2). Для зразків з діелектричного боку ПМД з $\rho = 0,018 \div 0,025 \text{ Ом}\times\text{см}$, навпаки, магнетоопір опромінених НК зростає (рис. 3) в сильних магнетних полях, тоді як у слабких полях (до 2,5 Тл) спостерігається поява від'ємного магнетоопору.

Виявлені зміни магнетоопору в результаті опромінення у сильнолегованих мікрочастинках Si-Ge можна пояснити особливостями стрибкової провідності носіїв по домішковій зоні за низьких температур. Як видно з таблиці 1, у ниткоподібних кристалах з концентрацією домішки поблизу ПМД ($\rho = 0,01 \div 0,012 \text{ Ом}\times\text{см}$) спостерігається стрибкова

Таблиця 1

Енергії активації стрибкової провідності вихідних та опромінених γ -квантами НК Si-Ge

ρ , Ом·см	Φ , см ²	ε_3 , меВ	ε_2 , меВ	ε_1 , меВ
0,01	0	0,8		6,6
	$2,6 \cdot 10^{17}$	0,75	–	6,8
0,012	0	0,7		7,6
	$2,6 \cdot 10^{17}$	0,8	–	7,8
0,018	0	0,5	2,7	12,2
	$2,6 \cdot 10^{17}$	0,45	2,9	12,4
0,025	0	2,1	8,0	19,5
	$2,6 \cdot 10^{17}$	2,2	8,5	20,2

провідність з енергією активації ε_3 . У міру зменшення концентрації домішки (незначного віддалення від ПМД, $\rho = 0,018 \div 0,025$ Ом·см) має місце стрибова провідність з енергіями активації ε_3 та ε_2 . Наявність додаткового механізму стрибкової провідності з енергіями активації ε_2 зумовлює істотні зміни магнетопору в неопромінених зразках: в міру зменшення ступеня легування зразків (віддалення концентрації легуючої домішки від ПМД) польова залежність магнетопору змінюється від експоненційної до квадратичної [7]. Очевидно ці ж закономірності зміни магнетопору проявляються у кристалах під час їх опроміненні γ -квантами.

З отриманих результатів слідує, що в процесі опромінення у кристалах створюються нейтральні дефекти, які не вносять прямий вклад в провідність. Інакше ми спостерігали б великі зміни опору та енергій активації носіїв заряду. Однак, ймовірно припустити, що ці дефекти впливають на густину станів у домішкочій зоні, зокрема приводять до делокалізації енергетичних рівнів. Заповнення делокалізованих станів у домішкочій зоні може приводити до утворенням діркових пар внаслідок антиферромагнітної обмінної взаємодії магнетних моментів носіїв заряду [8,9]. Наслідком цього може

бути 1) зменшення абсолютної величини магнетопору; та 2) виникнення явища від'ємного магнетопору (ВМО) [8,9].

Аналіз отриманих експериментальних результатів показав, що в опромінених кристалах Si-Ge:

а) із ступенем легування поблизу ПМД ($\rho = 0,01 \div 0,012$ Ом·см) спостерігається значне зменшення абсолютної величини магнетопору;

б) з меншим ступенем легування ($\rho = 0,018 \div 0,025$ Ом·см) в слабких полях спостерігається наявність ВМО.

Отже, виявлені зміни магнетопору в обох групах зразків добре пояснюються делокалізацією станів домішкочій зони у процесі опромінення кристалів.

Висновки

Досліджено вплив магнетного поля з індукцією до 14 Тл та опромінення γ -квантами (випромінювання ⁶⁰Co) з дозами до $2,63 \times 10^{17}$ γ -кв/см² на електропровідність НК Si_{1-x}Ge_x ($x = 0,03$) з питомим опором $\rho = 0,08 \div 0,025$ Ом·см в інтервалі температур 4,2 $\div$ 300 К. В залежності від рівня легування виділено дві групи зразків з відмінним характером зміни магнетопору у процесі опромінення: зменшення величини магнетопору у НК з $\rho = 0,01 \div 0,012$ Ом·см та поява ВМО в НК з $\rho = 0,025$ Ом·см. Показано, що виявлені зміни магнетопору пов'язані з виникненням дефектів у процесі опромінення, які зумовлюють делокалізацією носіїв заряду у домішкочій зоні кристалу.

- [1] А.А. Дружинин, И.П. Островский, С.Н. Матвиенко, А.М. Вуйцик. Многофункциональный датчик давления и температуры на основе твердых растворов SiGe // *Технология в электронной аппаратуре*, **6(60)**, сс. 24-26 (2005).
- [2] А.О. Дружинин, И.П. Островский, Ю.Р. Когут. Фізичні основи створення сенсорів низьких температур на базі ниткоподібних кристалів Si-Ge // *Сенсорна електроніка та мікросистемні технології*, **1**, pp. 8-13 (2007).
- [3] М.Я. Бакиров. Электронные приборы на основе твердых растворов Si-Ge. - Баку: Электромаш, 1986.- 140с.
- [4] L.F. Makarenko. Do we know the energy levels of radiation defects in silicon? // *Physica B*, **308–310**, pp. 465-469 (2001).
- [5] I. Pintilie, E. Fretwurst, G. Kramberger, G. Lindstroem, Z.L. Stah. Second-order generation of point defects in highly irradiated float zone silicon—annealing studies // *Physica B*, **340–342**, pp. 578–582 (2003).
- [6] А.А. Дружинин, И.П. Островский, Ю.М. Ховерко, Я.В. Гиж. Peculiarities of Si-Ge whisker growing by CTR method. // *Functional materials*, **12** (4), pp.738-741 (2005).
- [7] А.О. Дружинин, И.П. Островский, Н.С. Лях. Магнітоопір ниткоподібних кристалів Ge-Si. // *Фізика і хімія твердого тіла*, **4** (3), сс. 485-490 (2003).
- [8] И.Е. Трофимов, А.И. Денин, В.П. Мухин. Магнитосопротивление в D' зоне. Препринт, Москва, 1989.
- [9] А.А. Дружинин, И.П. Островский, Ю.Р. Когут and J.K. Warchulska. Magnetoresistance and magnetic susceptibility of doped Si-Ge whiskers. // *Functional Materials*, **14**, P. 4 (2007).

A.A. Druzhinin¹, I.P. Ostrovskii¹, Yu.M. Khoverko¹, V.M. Tsmots², Yu.V. Pavlovskyj³,
N.T. Pavlovska³, V.Yu. Povarchuk⁴

Influence of γ -Irradiation on Si-Ge Whiskers Properties

¹ Lviv National Polytechnic University, 1 Kotlyarevskii st. , 79013, Lviv, Ukraine

² Drohobych pedagogic university, 24 Ivana Franka st., 82100, Drohobych, Ukraine

³ Institute of Nuclear Physics, Kiev, Ukraine

⁴ Institute of Physics, NASU, pr. Nauki, 47, Kiev, Ukraine

An influence of magnetic field (up to 14 T) and γ -irradiation (⁶⁰Co) with dose up to $2,63 \times 10^{17} \text{ cm}^{-2}$ on resistance of $\text{Si}_{1-x}\text{Ge}_x$ ($x=0,03$) whiskers with $\rho = 0,08 \div 0,025 \text{ Om} \times \text{cm}$ ($T = 300 \text{ K}$) in temperature range $4,2 \div 300 \text{ K}$ have been studied. It was shown that resistance hardly depends on irradiation, while the whisker magnetoresistance changes substantially in the vicinity to metal-isolator transition. The changes of magnetoresistance is explained by appearance of defects resulting in delocalization of charge carriers in impurity band of the whiskers.

Key words: whisker, γ -irradiation, magnetoresistance, silicon-germanium.